

РЕЦЕНЗІЯ

Беценко Т.П. *Стилістика сучасної української мови. Фоніка* / Т.П. Беценко, Я.Б. Голуб. – [вид. 2-ге]. – Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2011. – 148 с.

Рецензований посібник присвячений важливому розділу стилістики – звуковій виразності мовлення. Одразу зазначимо, що стилістична роль фонетичних засобів мови навіть у вузівських підручниках із стилістики подається лапідарно, тому повторне видання посібника Т.П. Беценко та Я.Б. Голуб «Стилістика сучасної української мови. Фоніка» (Суми, 2010) слід тільки вітати. Він стане надійним помічником для студентів не тільки при вивченні курсу стилістики, а й фонетики, допоможе переконатися, як цей рівень суттєво збагачує систему виражальних засобів мови, все це, поза сумнівом, знадобиться їм у майбутній учительській роботі.

У розділі «Фоніка як розділ стилістики» чітко окреслено термінологічний апарат, яким оперують автори в роботі. Зокрема, подається дефініція терміна «фоніка», це і «розділ стилістики, який вивчає звуковий аспект мовлення», і «звукова організація художнього мовлення», і «стилістично значущі засоби мови фонетичного рівня» (с.7); слушно зіставляються ці аспекти з іншими розділами лінгвістики, що вивчають мовні засоби фонетичного рівня. Нагадавши читачеві основні фонетичні засоби мови, що мають стилістичне значення (звуки мовлення, словесний наголос, довжина слова, ритм і рима), автори запрошують дослідників поміркувати над тими явищами, які ще досліджені недостатньо, скажімо, членування слів на склади, а ілюстрація цього прийому на матеріалі Тичинівської поезії переконує в тому, як такий засіб «концентрує нашу увагу на змістові завдяки формі, а водночас – викликає певні емоції та переживання» (с.13).

Природно, що основна увага авторів посібника скерована на способи досягнення стилістичної мети засобами фоніки (розділ «Милозвучність мовлення»). Не можна не помітити коректності авторів у потрактуванні поняття евфонії. Вони справедливо зазначають, що «поділ мов на “милозвучні” і “немилозвучні” позбавлений наукового підґрунтя і здебільшого пов’язаний із суб’єктивними оцінками» (с.16). Справді, навряд чи можна знайти народ, який би вважав свою мову «немилозвучною», адже материнська мова – найрідніша. Завдання ж лінгвістів полягають у тому, щоб визначити специфічні, притаманні саме тій чи іншій мові засоби евфонії, у тому числі і на рівні фоніки. Для української мови це такі: гучність (за Н.І. Тоцькою), частота вживання фонем і фонемосполучень (за І.Г. Чередніченком), урівноваженість голосних із приголосними фонетичними чергуваннями (за В.А. Чабаненком), М.А. Жовтобрюх одним із вагомих факторів милозвучності української мови вважає відсутність великого збігу однакових приголосних чи голосних не тільки в складі того ж самого слова, а й на межі слів.

До цих факторів Т.П. Беценко та Я.Б. Голуб додають і свої міркування, зокрема, коли мова йде про сполучуваність звуків в українській мові, ана-

лізуючи естетичний ефект від майстерного використання вокальних звуків нашої мови, адже все це є невід'ємною частиною культури мови.

Доречно застерігають автори і від необачного утворення абревіатур, вимовити які нормальна людина просто не спроможна, наприклад: ЦНДЛФ (Центральна науково-дослідна лабораторія фотопаперу), МСГТ (Міжнародний союз громадського транспорту), ЦНОПУВРГ (Центр наукової організації праці та управління виробництвом у рибному господарстві). Автори пропонують «засоби захисту» проти засмічення мови немилозвучними абревіатурами.

Аналіз стилістичної ролі фоніки в рецензованій роботі не обмежується лише поетичними творами, у полі зору перебуває і звукопис у художньому мовленні, що створює особливу виразність, образність викладу. Серед чисельного арсеналу прийомів особливо виділяються такі, як алітерація, асонанс. Не залишилися поза увагою й інші засоби, що сприяють підсиленню звукової виразності мовлення — анафора, епіфора. Не зайвими є і застереження авторів щодо надмірного, а особливо штучного вживання того чи іншого прийому.

Значне місце дослідниці відводять і аналізові стилістичних функцій звукопису в художньому мовленні. На великому ілюстративному матеріалі переконливо доводиться роль звуконаслідування, наголошується на тому, що вони не тільки створюють певний художній ефект, а є базою для створення ономапопей типу *ахати, каркати, скрипїти*. Вони виразно передають різноманітні слухові враження: *дзюрчить у стоки весняна вода, гуркотять состави почуттів* (В. Симоненко) (с.62). Подібну функцію відіграють і звукообразні слова, від звуконаслідувань їх відрізняє те, що вони здатні передавати рухи, емоційний стан, фізичні і психічні явища (с.70). Такі слова можуть вимовлятися енергійно (*бій, крик, грубо*), інші — м'яко, ніжно (*лебідь, леліяти*) (с.75).

Належну увагу в роботі приділено звукообразу, його автори розуміють як «збір лексики, що вирізняється заданим звуковим виглядом головного за змістом слова» (с.83). Ілюструється це на прикладі лексем *гроза, удари, тихше* та ін. Не можна не погодитися із твердженням, що «виникнення звукообразу пояснюють психологічно: в процесі творчості письменника переповнюють ті чи інші звукосполучення, пов'язані з основним образом» (с.85). Ці та інші положення належно проілюстровані прикладами з поетичних та прозових творів.

Щоб переконати читача в тому, наскільки робота митця складна при створенні фонікової партитури твору, у посібнику наводяться різні варіанти одного і того ж твору М. Рильського, Т. Шевченка. Це запрошення у творчу лабораторію дає уявлення про «творчі муки» майстрів слова.

Цінність посібника полягає в тому, що його автори висловлюють слушні поради щодо уникнення стилістичних недоліків у звуковій організації прозового мовлення. Серед основних недоречностей називаються такі: використання прийомів фоніки, що не виконують експресивної функції, фонетична близькість виділених слів, немилозвучні алітерації на свистячі, шиплячі, нанизування однакових граматичних форм, які послідовно залежать одна від одної, нанизування інфінітивів, повтор службових слів тощо.

Ці застереження стануть у пригоді як митцям, так і редакторам.

Другу частину посібника вигідно доповнює система практичних завдань. На матеріалі вдало дібраних творів майстрів слова пропонується перевірити глибину засвоєння основних теоретичних положень стилістичної ролі фоніки. Зокрема, читачеві радять простежити значення звуків у відтворенні певних картин природи, як вони символізують значення слів, як звукові повтори розмежовують, відтінюють різні картини дійсності, визначити стилістичне навантаження певних звуків, проаналізувати звукову організацію поетичного тексту, виявити звуконаслідувальні слова, з'ясувати, за допомогою яких мовних засобів створюється образ тиші, спокою; написати етюд на тему «Ранок у лісі», «Буря на морі», використовуючи фоностилістичні засоби, тощо.

Зазначимо, що ілюстративний матеріал (і в теоретичній, і в практичній частинах) охоплює авторів різних історичних періодів, літературних напрямів та уподобань, що дає можливість через фоностилістичний аналіз творів визначити й особливості ідіостилів майстрів українського письменства.

Знайомство з посібником свідчить, що для його авторів мистецтво звукової організації мовлення є не епізодичним захопленням, а вагомою складовою їх наукових інтересів, тому насамкінець хотілося б висловити деякі поради-рекомендації:

У наступних виданнях посібників усунути окремі упущення і неуважне ставлення до оформлення тексту. До упущень відносимо те, що в підрозділі «Фонетичні засоби мови, які мають стилістичне значення» не вказано на інтонацію та її складники, завдяки яким передаються смислові, емоційні характеристики висловів, у тому числі стилістичне забарвлення тексту. Щоправда, деякі з них, як словесний наголос, ритм, названі в параграфі. Бажано додати мелодику, паузи, тембр. Уведення таких понять кінче необхідне, тим більше, що в подальшому викладі є посилення на «особливу інтонацію», на «темпер емоційно-забарвленого мовлення» (с.37), на «читання з відповідними паузами» (с.14).

До списку літератури є всі підстави внести статтю Л.В. Щерби «Интонация» («Языковая система и речевая деятельность», Л., «Наука», 1974) і його працю, згадану на с. 96, а також книгу «Українська мова: Енциклопедія», К., 2004.

Слід побажати авторам посібника не вживати в науково-популярному викладі притаманних розмовному мовленню перебільшень на зразок: «**дуже сильним** засобом фоніки є рима» (с.13).

Виходить за межі наукового стилю використання слова **німці** в реченні: «...можна навести припущення німця Фрідріха Боден Штета» (с.18).

У цілому посібник прислужиться не тільки студентам, а й усім шанувальникам українського слова.

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

С.Б. Стасевський